Journal of Economics of Knowledge_based Development
فصلنامه اقتصاد توسعه دانش بنیان

جلد:۱ شماره:۳ سال ۱۴۰۳ فصل: پاییز صفحه: ۱۲۷-۱۰۵

پاندمی کرونا و بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران: فرصت‌ها و چالش‌ها

(علمی- پژوهشی)

سپیده بهروزی فر
دانشجوی دکتری آموزش عالی
Sepideh_behrouzifar@atu.ac.ir

رضا منیعی
عضو هیات علمی موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی
r_maniee@irphe.ir

چکیده

پاندمی کرونا (کووید-۱۹) تحولات عمیق در نظام آموزش عالی سراسر جهان ایجاد کرد. این دگرگونی، فرصت‌ها و چالش‌هایی را برای بین‌المللی‌شدن آموزش عالی در ایران و جهان به همراه داشت و رویکردها و ساختارهای آموزشی را به طور قابل توجهی تحت‌الشعاع قرار داد. پژوهش حاضر با رویکردی کیفی به دنبال فرصت‌ها و چالش‌ها جهت ارتقای روند بین‌المللی شدن آموزش عالی انجام شده است. در این راستا، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته عمیق با ۱۷ نفر از خبرگان و متخصصان برجسته در حوزه بین‌المللی شدن آموزش عالی صورت گرفته است.

تجزیه و تحلیل متن مصاحبه‌ها در مرحله اول، منجر به استخراج ۲۶۲ عبارت به عنوان کدهای اولیه شد. سپس، این کدها در مراحل مختلف مورد بررسی و بازبینی قرار گرفتند و در نهایت، فرصت‌ها، چالش‌ها و راه‌کارهای مرتبط در قالب دسته‌بندی‌های مجزا ارائه شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اکثر مشارکت‌کنندگان، پاندمی کرونا را فرصتی برای حضور آموزش عالی ایران در عرصه‌های بین‌المللی تلقی می‌کنند و بر این باورند که این بحران، شتاب‌دهنده روند بین‌المللی شدن آموزش عالی بوده است. علاوه بر این، نتایج، حاکی از آن است که با اتخاذ رویکردی مناسب و تبدیل چالش‌ها به فرصت‌ها، می‌توان گام‌های موثری در جهت ارتقای آموزش عالی در دوران پساکرونا برداشت.

واژگان کلیدی: آموزش عالی، بین‌المللی شدن آموزش عالی، دوران همه‌گیری کرونا، فرصت‌ها، چالش‌ها.

"روش ارجاع به مقاله"

بهروزی فر، سپیده و منیعی، رضا (۱۴۰۳). پاندمی کرونا و بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران: فرصت‌ها و چالش‌ها .فصلنامه اقتصاد توسعه دانش بنیان، دوره ۱، شماره ۳، ص ۱۲۷-۱۰۵.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

۱- مقدمه و بیان مساله

دانشگاه‌ها به عنوان ستون‌های اصلی نظام آموزشی هر کشور، نقشی حیاتی در شکل‌گیری آینده جهان ایفا می‌کنند. همانطور که تمنایی‌فر و نورمحمدي نجف آبادی (۱۳۹۳) بیان می‌کنند، اگر بازار را محرک توسعه آینده بدانیم، دانشگاه‌ها هستند که (هرچند گاهی به سفارش بازار) آینده را آنگونه که تصور می‌کنند، جهت می‌دهند.

بین‌المللی شدن آموزش عالی، یکی از پیشران‌های کلیدی در مسیر تحول دانشگاه‌ها، بر تلاش این نهادها برای اتخاذ سیاست‌های منطقی و راهبردهای مناسب جهت مقابله با عوامل محیطی تاثیرگذار بر تغییرات آموزش عالی در سطح جهانی تاکید دارد (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، ۱۹۹۹). بین المللی شدن آموزش عالی، به عنوان یک مفهوم و دستور کار استراتژیک، این پدیده نوظهور و متنوع، از فعالیتی نسبتاً جدید، گسترده و متنوع در آموزش عالی (HE) است که از فعالیت‌های حاشیه‌ای به جنبه مهمی از دستور کار اصلاح آموزش عالی تبدیل شده است (de Wit & Altbach,2021; Shahjahan & Edwards, 2022). با این دیدگاه، بین‌المللی شدن آموزش عالی به عنوان «چهارمین ماموریت دانشگاه» جایگاه و اهمیت بیشتری یافته است. این فرآیند شامل برگزاری دوره‌ها، سمینارها، کنگره‌ها، نشست‌های تخصصی، سخنرانی‌هایی با حضور پژوهشگرانی از ملیت‌های مختلف است. تبادلات حاصل از این رویدادها، نمادی از همکاری و تبادل نظر بین پژوهشگران و اساتید به شمار می‌آید و زمینه‌ای برای ایجاد توافق‌نامه‌ها، افتتاح مراکز پژوهش آتی، مطالعات زبانی، مشارکت در شبکه‌های بین‌المللی و یا حتی انتشار مقالات و کتب به صورت مشترک فراهم می‌کند.

با این حال، شرایط پاندمی حداقل سه عامل محدودکننده برای تحرک در حوزه آکادمیک را مطرح کرده‌اند: ۱- افزایش آشفتگی اقتصادی جهانی ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹؛ ۲-لغو پروازهای متعدد و بی ثباتی در صنعت خطوط هوایی که تحرکات بین‌المللی را محدود می‌کند؛ و در نهایت، ۳- تعلیق سازمان‌های دولتی مسئول درخواست ویزا و گذرنامه نیز مشکلات جدیدی را برای زندگی دانشجویان به وجود آورد. هر یک از این عوامل، تأثیر همه‌گیری بر بین‌المللی شدن آموزش عالی را آشکار می‌کند (Alexandre & Gazzola, 2021).

درک این شرایط برای دانشجویان کاملاً متفاوت بود، زیرا نسل جوان سزاوار این فرصت است که به صورت حضوری با یکدیگر آشنا شوند، مهارت‌های بین فرهنگی را پرورش دهند، افراد کشورهای دیگر را ملاقات کنند، دیدگاه‌های متنوع را بیاموزند، اعتماد و شبکه سازی را توسعه دهند و از تمام مزایای ناشی از تحرک فیزیکی بهره‌مند شوند (Rüland, 2021).

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

علاوه بر این، همه گیری کرونا هزینه‌های پیش بینی نشده‌ی زیادی را به نظام آموزش عالي تحمیل نمود. این هزینه‌ها شامل عدم تمرکز و کاهش جدیت کلاس‌ها (تقی زاده و همکاران، ۱۳۹۹) اجرای آموزش مجازی و فراهم کردن تجهیزات لازم برای این نوع آموزش برای دانشجویان، کاهش حضور دانشجویان و اساتید در دانشگاه‌ها، تعطیلي بسیاری از فعالیت‌های آموزشي و غیرآموزشي دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالي، تغییر در برنامه‌های درسي، به تعویق افتادن پژوهش‌ها، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها، طولانی شدن مدت زمان تحصیل، رعایت فاصله‌گذاری اجتماعي در آزمایشگاه‌ها و البته مشکلاتی در نحوه ارزشیابی الکترونیکي دانشجویان می‌باشد (بی ریا، ۱۴۰۰).

اما در این میان، دوران قرنطینه مزایای خوبی برای تغییر زیرساخت‌های آموزشی نیز به همراه داشت. از جمله این مزایا می‌توان به: توسعه زیرساخت‌های آموزش الکترونیکي، به‌روز شدن سرفصل برنامه‌های درسي، تولید محتوای دروس مجازی توسط اساتید دانشگاه‌ها، گسترش دامنه بین‌المللي برای جذب دانشجویان بین‌الملل در دوره‌های تخصصي یا رسمي دانشگاه‌ها، فراهم آوردن امکان مشارکت بیشتر در پژوهش‌های بین‌المللي اشاره کرد (بی ریا، ۱۴۰۰).

در مجموع موارد مطرح شده نشان می‌دهد که در دوران بحران همه‌گیری کرونا، تغییرات گسترده‌ای در حوزه آموزش عالی ایران ایجاد شده است. تأثیرات این بحران به دلیل تغییر در فرآیندها و نگرش‌ها؛ فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی را برای بین‌المللی شدن آموزش عالی در کشور به وجود آورده است. دغدغه اصلی این پژوهش، بررسی تأثیرات همه‌گیری کرونا بر بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران است. این دوره بحرانی، فرصت‌های جدیدی نیز ایجاد کرده که می‌تواند به بهبود شرایط آموزش عالی در آینده کمک کند. از طرف دیگر، چالش‌ها و مشکلاتی نیز وجود دارد که نیازمند توجه و ارائه راهکارهای مناسب می‌باشد.

۲- پیشینه پژوهش

بین المللی شدن آموزش عالی مفهومی پویا و در حال تحول است و تغییرات محیطی در جهت گیری بین المللی شدن تاثیرگذار بوده است (منیعی، ۱۴۰۰). در دو دهه اخیر، دانشگاه‌ها با فشارهای بسیاری مواجه شده‌اند که ناشی از تغییرات فناوری اطلاعات و ارتباطات، مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در محیط داخلی و خارجی فراصنعتی بوده است (صباغیان و پورکاظمی، ۱۳۸۸). برخی معتقدند که این فشارها به دگرگونی‌های بنیادی در ساختار و کارکرد دانشگاه‌ها منجر خواهد شد (واعظی و قرونه، ۱۳۸۹).

بین‌المللی شدن به عنوان یکی از پیشران‌های اصلی تحولات آینده آموزش عالی، نقش کلیدی در ارتقای سطح کیفی و جایگاه دانشگاه‌ها در عرصه جهانی ایفا می‌کند. این امر، دانشگاه‌ها

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

و موسسات آموزش عالی را ملزم به اتخاذ سیاست‌ها و استراتژی‌های مناسب برای پاسخگویی به تغییرات محیطی و تقاضاهای روزافزون در سطح ملی و بین‌المللی می‌کند (OECD، ۱۹۹۹).

همچنین در هنگام تدوین سیاست‌های بین‌المللی شدن در دانشگاه‌ها، توجه به بیانیه چشم‌انداز و رسالت دانشگاه از اهمیت بسزایی برخوردار است. این امر تضمین می‌کند که رویکرد اتخاذ شده در راستای اهداف و ارزش‌های بنیادی دانشگاه باشد (منادی، ۱۳۹۸).

عارفی و عزیزی (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای با عنوان "بین‌المللی شدن آموزش عالی در مالزی: سیاست‌های دولت و پاسخ دانشگاه‌ها" به بررسی یافته‌های ثام (۲۰۱۳) می‌پردازند. این مطالعه نشان می‌دهد که سیاست‌های دولت مالزی در زمینه بین‌المللی شدن آموزش عالی، بیشتر بر افزایش پژوهش و تولید دانش تمرکز دارد، اما در عین حال، افزایش ورودی دانشجویان بین‌المللی و به تبع آن، کسب درآمد بیشتر نیز از اهداف کلیدی این سیاست‌ها به شمار می‌رود. پاسخ موسسات آموزش عالی و خصوصی با توجه به میزان تخصیص بودجه از سوی دولت متفاوت است و آنها تمایل دارند بر روی دانشجویان بین المللی به عنوان یک منبع اضافی درآمد بیشتر تمرکز کنند.

هیونگ (۲۰۰۷) معتقد است که از نظر تاریخی، بین‌المللی شدن آموزش عالی در طی دوره‌های مختلف، اشکال گوناگونی به خود گرفته است و اهداف آن بر اساس تفاوت‌ها در پیشران‌ها و بافتارهای زمانی-مکانی متفاوت بوده‌اند. از دهه ۱۹۸۰، رشد شتابان جهانی‌شدن اقتصاد، باعث ورود بین‌المللی شدن آموزش عالی با ویژگی‌های جدید به دوره‌ای نوین گردیده است. در شرح این دوره‌ها، چندین عامل تاثیرگذار بر بین‌المللی شدن آموزش عالی بیان شده است:

- مورد اول بافتارهاست که شامل تغییرات روند بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران حاکمیت کلیسا، صنعتی شدن، و در نهایت جنگ سرد است.
- مورد دوم اهداف یا ماموریت‌هایی هستند که بر بین‌المللی شدن آموزش‌عالی تاثیرگذار هستند. این عوامل بسیار متعدد بوده و شامل مواردی چون؛ نیازهای کلیسای مسیحیت، استعمار، توسعه آموزشی، توسعه اقتصادی، کمک‌های فنی و شرایط سیاسی می‌باشد.
- مورد سوم شناسایی پیشران‌هایی است که بر بین‌المللی شدن تاثیر گذارند، مانند: عوامل مذهبی، دانشگاهی، سیاسی و اقتصادی.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

- مورد چهارم قلمرو اصلی جغرافیایی است که بین‌المللی شدن در آنها رخ داده است. درست است که بین‌المللی شدن ابتدا در کشورهای غربی رخ داد، اما به مرور در کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی نیز گسترش یافت به طوری که، از اواخر سال ۱۹٤٥ دیگر به کشور خاصی محدود نبوده و به نوعی در تمام جهان گسترش یافته است.
- مورد پنجم، اشکال و ابعاد بین‌المللی شدن است که نشان می‌دهد تا قبل از قرن هفدهم عمده تحرک دانشجویان و پژوهشگران، از اروپا بوده است، اما در دوران مدرنیته و با گسترش دانشگاه‌های مسیحی تبار به کشورهای تحت سلطه‌ی خود، با نوع جدیدی از بین‌المللی شدن مواجه هستیم و در نهایت حدفاصل سالهای ۱۹٤٥ الی ۱۹۸۰ شاهد تحرکات دانشجویان و پژوهشگرانی هستیم که در قالب برنامه‌های ملی توسعه و با هدف همکاری فنی و تکنیکی رخ داده‌اند.

پس در یک نگاه مقایسه‌ای، مشخص است که بین‌المللی شدن آموزش عالی، علاوه بر سیاست‌ها، خصوصیات و هویت ملی به نحوه عملکرد سازمان‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و جهانی نیز مربوط می‌شود.

همانطور که حمیدی فر و همکاران (۱۳۹٦) اشاره کرده‌اند، سابقه بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران به اواخر قرن نوزدهم میلادی بازمی‌گردد. با این حال، علیرغم تلاش‌های انجام شده در این زمینه، سهم ایران در جذب دانشجویان بین‌المللی در مقایسه با سایر کشورهای منطقه چندان مطلوب نیست.

از دهه ۱۹۹۰، شاهد شتاب گرفتن روند بین‌المللی شدن آموزش عالی بوده‌ایم. این پدیده عمدتاً با انگیزه‌های اقتصادی و در راستای رقابت جهانی شکل گرفته است. با این حال، نحوه اجرا و تأثیرات آن در کشورهای مختلف یکسان نیست. کشورهای توسعه یافته انگلیسی زبان مانند انگلستان و استرالیا، تمرکز خود را بر کارآفرینی در موسسات آموزش عالی با هدف کسب سود از طریق دریافت شهریه و اجرای برنامه‌های فراملی گذاشته‌اند. در مقابل، کشورهایی مانند چین به دنبال ارتقای کیفیت فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی از طریق اعزام استاد و دانشجو به خارج از کشور و دریافت کمک‌های فنی از کشورهای توسعه یافته هستند (Huang, 2007).

«سازمان همکاری و توسعه اقتصادی» بین‌المللی شدن آموزش‌عالی را پاسخی به جهانی شدن می‌داند و معتقد است هر کشور باید متناسب با شرایط و سیاست‌های خود آن را اجرا کند. نایت (۱۹۹۹) بر پویایی و پیوستگی فرآیند بین‌المللی شدن تأکید می‌کند و برنامه‌ها، سیاست‌ها و فرآیندهای موسسات آموزش عالی را ارکان اصلی آن می‌داند. پایداری این فرآیند به استمرار و اثربخشی آن در طول زمان اشاره دارد. همچنین وی یادآور می‌شود که بین‌المللی شدن فقط به

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

سطح کلان کشورها محدود نمی‌شود، بلکه گروه‌های قومی و فرهنگی متنوع را نیز شامل می‌شود. درک چندفرهنگی و توجه به نیازها و ویژگی‌های گروه‌های مختلف در این فرآیند ضروری است. بنابراین، در تحلیل نایت، بین‌المللی شدن نه تنها به ابعاد ملی و جهانی محدود نمی‌شود، بلکه به ویژگی‌ها و تنوع گروه‌های فرهنگی نیز توجه دارد و این تنوع به عنوان یک جنبه مهم در ادامه و توسعه این فرآیند مطرح می‌شود (OECD, 1999).

سوروتا (۲۰۰۳) دو حالت مهم را در جریان بین‌المللی شدن مطرح می‌کند:

- نگاه به درون: در این حالت، توجه به تغییرات داخلی در سیستم آموزش‌عالی معطوف می‌شود. به عبارت دیگر، این نگاه به تحولات و تغییراتی می‌پردازد که درون سازمان‌ها و نظام‌های آموزشی اتفاق می‌افتد. این ممکن است شامل تغییرات در ساختارهای داخلی، مهارت‌ها و رویکردهای آموزشی باشد.
- نگاه به بیرون: این حالت به سمت سیاست‌ها و اقداماتی متمرکز است که هدف آن کنترل و تأثیرگذاری بر دیگران در سطح بین‌المللی است. در واقع، این نگاه به جهت ایجاد سیاست‌ها و تصمیماتی متمرکز است که بتواند تأثیر بسزایی بر فضای بین‌المللی داشته باشد.

در این تحلیل، بین‌المللی شدن؛ یک فرآیند چندگانه و چندفرهنگی است. این فرآیند بر تعاملات و همکاری‌های چندجانبه و اشتراکات مختلف بین نظام‌ها، قوانین، هنجارها، و ارزش‌ها در سراسر جهان تأکید دارد. اباکی همچنین تأکید می‌کند که برای فراهم کردن شرایط برای بین‌المللی شدن؛ انطباق‌پذیری، جهان‌گرایی، و تعاملات دو جانبه نقش مهمی ایفا می‌کنند. آلتباخ و همکاران (۲۰۰۹) عنوان می‌کنند که بین‌المللی شدن آموزش عالی نیازمند انطباق‌پذیری، جهان‌گرایی و تعاملات دو جانبه برای فراهم کردن شرایط لازم برای این فرآیند است.

اگرچه تعریف بنیادین بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ ثابت مانده است، اما عوامل شکل‌دهنده آن دستخوش تغییرات عمیقی شده‌اند. محدودیت‌های ناگهانی در ارتباطات جهانی، نابرابری در زیرساخت‌های آموزشی و چالش‌های ارزیابی کیفیت آموزش آنلاین، از جمله مهم‌ترین چالش‌های بین‌المللی شدن در این دوران هستند.

علی‌رغم ابهامات ایجاد شده در حوزه آموزش عالی، پس از همه‌گیری کرونا، تغییرات چشمگیری رخ داده است. این تغییرات به شرح زیر می‌باشند: فراگیری آموزش آنلاین، کوتاه و متنوع شدن برنامه‌های آموزشی، معیارهای ارزیابی جدید در کیفیت استادان، گسترش مراکز آموزش خصوصی، کاهش نقش دانشگاه در ایجاد پیوند انسانی و کاهش درآمدهای دانشگاه‌ها. بنابراین آنچه امروز بخاطر شرایط همه‌گیری کرونا حاصل شده است، در آینده موجب می‌شود تا دانشگاه‌ها به نهادهای کوچک‌تر، کارآمدتر و پویاتر تبدیل شوند (ملاعباسی، ۱۳۹۹).

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

به جز ابتکار «کویل[1]»، مبادلات مجازی و تحرک فعلی تا حد زیادی به عنوان یک پاسخ اضطراری به بحران فعلی و به عنوان راه حل‌های جایگزین برای یادگیری بین‌المللی از طریق تحرک فیزیکی در نظر گرفته می‌شود. تا قبل از کرونا، این یک واقعیت بود که بین‌المللی شدن، یک سیاست و عملکرد آموزشی بیش از حد وابسته بر تحرک فیزیکی برون مرزیست. پاسخگویی به تغییرات جدید رخ داده در آموزش عالی مستلزم آن است که دانشگاه‌ها شیوه جدیدی از بین‌المللی شدن را توسعه دهند که تأثیر قابل توجهی بر شهرت و جذابیت آموزش عالی به عنوان یک کل خواهد داشت (Yukiko et al, 2021).

تلاش‌های غالب بین‌المللی شدن بر روی تحرک بین‌المللی دانشجویان و اساتید تاکید داشته و به صورت حمایت‌های نهادی و لجستیکی رخ داده است. این امر نشان‌دهنده‌ی آن است که وظایف اعضای هیئت علمی به موضوعاتی حیاتی تبدیل شده است. به بیان بهتر، همکاری‌های بین‌المللی همچنان متمرکز بر آموزش بدون مرز خواهند بود و موسسات آموزش عالی ملزم به اتخاذ سیاست‌ها و برنامه‌هایی برای بین‌المللی شدن در سطح جهانی چه در داخل و چه در خارج از کشور هستند. همچنین، می‌توان اظهار داشت که همه‌گیری کرونا به عنوان یک موقعیت مناسب برای تسریع در توسعه فعالیت‌های آموزشی از راه دور شناخته می‌شود. در این حالت، هدف بین‌المللی شدن برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار ممکن است ثابت بماند. در دو سال اخیر، بین‌المللی شدن در حوزه "آموزش عالی" بر توجه به نابرابری و پویایی بیشتر در سیستم آموزش عالی تأکید داشته است. در پی این همه‌گیری جهانی ضروری‌تر است که موسسات آموزش عالی با یکدیگر همکاری کرده و در مقابل هژمونی سیاسی، اقتصادی، و فرهنگی مقاومت نشان دهند. با این حال، موسسات آموزش عالی باید در تعاملات بین‌المللی و اقداماتی که برای تحریک یادگیری جهانی برای همه منجر می‌شود، به سمت رویکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی حرکت کنند (Rasikawati et al, 2021).

در این بین تشدید تنش‌های «ژئوپلیتیک » عاملی نگران کننده برای پروژه بین‌المللی شدن آموزش عالی محسوب می‌شود. یکی از جنبه‌های «ژئوپلیتیکی»، ظهور بیگانه هراسی است. با این حال بین‌المللی شدن در آموزش عالی برای کمک معنادار به جامعه و پرداختن به مسائل اجتماعی محلی و جهانی، از جمله مواردیست که در اهداف توسعه پایدار سازمان ملل‌متحد قرار دارد (Brandenburg et al,2019).

علاوه بر تمامی موارد ذکر شده، بنظر می‌رسد توجه بر تقویت استفاده از فضای مجازی، تقویت زیرساخت‌ها و اهمیت بیشتر به آموزش زبان انگلیسی (بهروزی‌فر و سهرابی، ۱۴۰۱) می‌تواند آموزش عالی را به سمت بین‌المللی شدن در دنیای امروز سوق دهد.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

بر اساس بررسی‌های انجام شده به نظر می‌رسد همه‌گیری کووید-۱۹ تحولات چشمگیری در عرصه‌های مختلف ایجاد کرده است و آموزش عالی نیز از این قاعده مستثنی نبوده است و پژوهشگرانی با رویکردهای مختلف به بررسی این تحولات پرداخته‌اند. این پژوهش با تمرکز بر بین المللی شدن آموزش عالی، به دنبال **تحلیل تحولات بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران پساکرونا** با رویکردی جامع و هماهنگ است.

برای این منظور از رویکرد پویش محیطی (Environmental Scanning) استفاده شده است. این رویکرد کمک می‌کند که بتوان تحولات پاندمی کرونا بر آموزش عالی و بین‌المللی شدن آن را تحلیل نمود. همچنین پویش محیطی به ذینفعان مختلف کمک می‌کند تا با درک عمیق‌تر از فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو، برای آینده به طور موثرتری برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری کنند (آگیولار، ۱۹٦۷). گفتنی است (YahiaMarzouk & Jin, 2022) نیز با همین رویکرد به بررسی اثر پاندمی کوید ۱۹ بر کسب و کارها در مصر پرداخته است.

بنابراین این پژوهش به منظور بهبود فهم از تغییرات بین المللی شدن آموزش عالی پس از همه‌گیری کرونا، تلاش می‌کند تا با استفاده از رویکرد پویش محیطی و استفاده از تحلیل کواست[۲] به تأثیرات مختلف آن بر سطوح مختلف آموزش عالی بپردازد. تحلیل کواست روشی مناسب برای پویش سریع محیط است که با مصاحبه با خبرگان، جستجو در منابع اینترنتی، مرور منابع معتبر علمی و مرور جستارهای منتشر شده متخصصان (Bengston et al,2012) سعی در شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های بین المللی شدن آموزش عالی و سیاست‌هایی برای آینده آموزش عالی با توجه به شرایط جدید خواهد کرد.

۳- روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران در دوران همه‌گیری کرونا با استفاده از رویکرد پویش محیطی انجام شد. از نظر هدف، این پژوهش کاربردی و از نظر روش، کیفی با رویکرد اکتشافی است. در ابتدا با مراجعه به منابع علمی، اطلاعات مربوط به بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران همه‌گیری کرونا، جمع‌آوری، بررسی و مرور شد. سپس، از مصاحبه‌ی نیمه ساختار یافته عمیق برای جمع‌آوری داده‌های کیفی استفاده شد. مطلعین کلیدی این پژوهش که با روش نمونه گیری هدفمند انتخاب شده‌اند شامل: اعضاء هیات علمی، مدیران دانشگاه در حوزه بین‌الملل، پژوهشگران متخصص در بین‌المللی شدن آموزش عالی و کارکنان فعال در این زمینه بودند. از روش اشباع مضامین برای پایان نمونه‌گیری و از تحلیل مضمون برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کیفی استفاده شد.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

در ادامه، براساس روندی مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، و سپس سازمان‌دهنده (مضامین بدست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل) تشخیص داده شدند. مضامین برجسته در هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آنها مشخص شدند.

مصاحبه شوندگان در این پژوهش

مصاحبه شوندگان این پژوهش، ۱۷ نفر از مطلعین کلیدی با مدرک دکتری می‌باشند، که جدول اطلاعات مربوط به آنها، به قرار زیر می‌باشد.

جدول ۱ : مشخصه مصاحبه شوندگان

ردیف	مرتبه یا سمت	طبقه مصاحبه
۱	عضو هیات علمی کارگروه آموزش‌عالی در پژوهشکده سیاست پژوهی و مطالعات راهبردی حکمت	تجربه مدیریتی
۲	عضوهیات علمی موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
۳	عضو مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	تجربه مدیریتی
٤	عضو مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	تجربه مدیریتی
٥	عضو هیات علمی کارگروه آموزش‌عالی در پژوهشکده سیاست‌پژوهی و مطالعات راهبردی حکمت	تجربه مدیریتی
٦	مدیر روابط بین‌الملل یکی از دانشگاه‌های ایران	تجربه مدیریتی
۷	مدیر روابط بین‌الملل یکی از دانشگاه‌های ایران	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
۸	مدیر امور بین‌الملل دانشگاه علوم پزشکی یکی از دانشگاه‌های ایران	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
۹	مدیر روابط پردیس بین‌الملل یکی از دانشگاه‌های ایران	تجربه مدیریتی
۱۰	عضو هیات علمی دانشکده علوم تربیتی یکی از دانشگاه‌های ایران	خبره دانشگاهی
۱۱	معاون پژوهشی و عضو هیات علمی یکی از دانشگاه‌های ایران	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
۱۲	عضو هیات علمی یکی از دانشگاه‌های ایران	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
۱۳	عضو هیات علمی موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی	تجربه مدیریتی
١٤	استادیار یکی از دانشگاه‌های ایران	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
۱٥	عضو هیات علمی موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
١٦	مدرس یکی از دانشگاه‌های ایران	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی
۱۷	عضو هیات علمی موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی	خبره دانشگاهی تجربه مدیریتی

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

جدول ۲ : توزیع مصاحبه شوندگان به تفکیک جنسیت

جنسیت	
خانم	آقا
۵ نفر	۱۲ نفر

٤- یافته‌های پژوهش

پس از جمع‌آوری داده‌های مربوطه، فرصت‌ها و چالش‌های استخراج شده از متن هر مصاحبه، برای مصاحبه‌شونده‌ی مربوطه ارسال شد تا در صورت لزوم، مواردی به آن اضافه و یا حذف گردد. در مجموع ٢٦٢ گزاره‌ی اولیه در کدبندی آزاد، کدبندی شدند. پس از حذف موارد تکراری، ۹۹ کد برای چالش، ٦٤ کد برای فرصت و ٤٩ کد برای راه‌کارهای پیشنهادی بودند. نمودار زیر جریان کدگذاری داده‌ها را مشخص می‌کند.

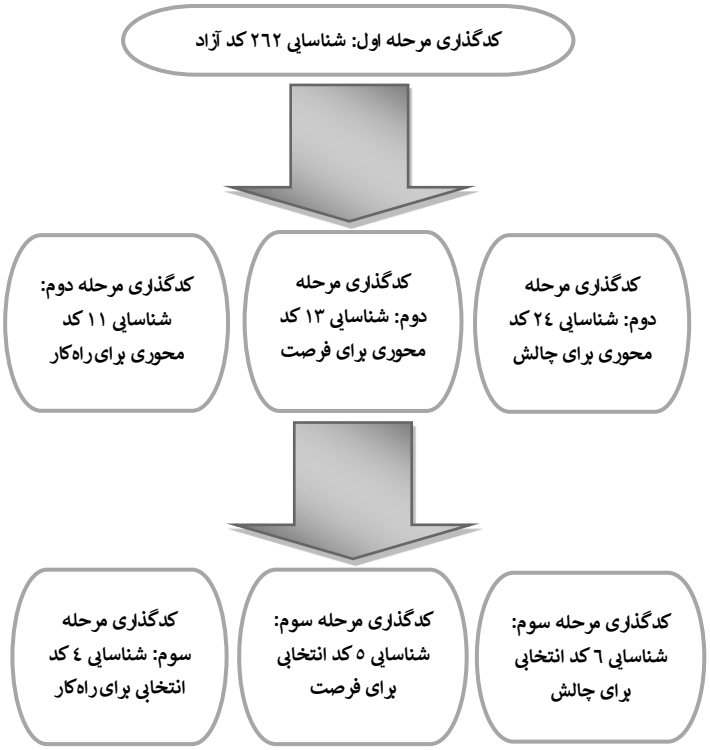

نمودار ۱ : جریان کدگذاری داده‌ها در پژوهش

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

بخش اول: چالش‌ها

پس از کدگذاری مصاحبه‌ها در بخش چالش‌ها، ابتدا با ۱۲۸ کد باز تکراری مواجه بودیم (در این مرحله، تکرار کدها در مصاحبه‌های مختلف نیز محاسبه شده بود) که پس از حذف تکرارها در نهایت با ۹۹ کد باز در مرحله ی اول، سپس ۲٤ کد محوری و در نهایت ٦ کد انتخابی به عنوان ابعاد چالش‌های بین‌المللی استخراج شد.

جدول ۳ : چالش‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران کرونا

	کد باز: در مجموع ۹۹ کد	کد محوری: در مجموع ۲٤ کد	کد انتخابی: در مجموع ٦ کد
چالش‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی ایران در دوران کرونا	۱۰کد	ضعف زیرساخت آموزش مجازی	فناوری و زیرساخت‌های آموزشی
	۲کد	ضعف اساتید در آموزش مجازی	
	۱۱کد	ضعف استفاده از مهارت‌های دیجیتال	
	۳کد	نداشتن برنامه درسی مناسب آموزش مجازی	محتوا و روش‌های آموزشی
	۳کد	مناسب نبودن روش تدریس در آموزش مجازی	
	۷کد	افت کیفیت یاددهی- یادگیری در آموزش صرفا مجازی	
	۲کد	فقدان دانشجویان علاقه‌مند به علم‌آموزی	
	۳کد	ضعف مدیریت در برند سازی آموزش‌عالی ایران	مدیریت و سیاست‌گذاری
	۱۰کد	ضعف مدیریت در کنترل بحران	
	۲کد	فراموشی ماموریت‌های بین‌المللی شدن	
	۱کد	تمرکزگرایی در رهبری دانشگاه	
	۱٤کد	ضعف مدیریت در عرصه بین‌الملل	
	۲کد	توقف همکاری مشترک موسسات	
	۱کد	مشکلات مالی ناشی از قرنطینه‌ی سراسری	اقتصادی - مالی
	٤کد	نابرابری در دسترسی به امکانات	
	۲کد	کاهش علاقه دانشجویان به علم‌آموزی	اجتماعی - فرهنگی
	٤کد	مشکلات نبود تعامل چهره به چهره	
	٤کد	اجبار به استفاده از فضای مجازی برای آموزش‌ها	
	٤کد	تاکید بر یادگیری زبان انگلیسی	
	۱کد	گره خوردن نظام آموزش عالی با روابط سیاسی	جهانی - منطقه‌ای
	۱کد	نظارت سیاسی دولت‌ها	
	۳کد	بسته شدن مرزها	
	٤کد	رکود در تحرک دانشجویی	
	۱کد	چالش‌های پیشروی آینده آموزش عالی در بحران‌های مشابه	

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

در مجموع می توان گفت؛ ضعف زیرساخت‌های آموزش مجازی و ضعف استفاده از مهارت دیجیتال، همراه با ضعف اساتید در آموزش مجازی، چالش‌های اساسی در فناوری و زیرساخت‌های آموزشی را ایجاد کرده‌اند.

در بخش اقتصادی-مالی، نوعی نابرابری در دسترسی به امکانات به وجود آمده است که به مشکلات مالی ناشی از قرنطینه‌ی سراسری افزوده شده است. در بخش مدیریتی و سیاست گذاری، ضعف مسئولان در مدیریت بحران، ضعف مدیریت در برندسازی و فراموشی ماموریت‌های بین‌المللی شدن، تمرکز گرایی در رهبری دانشگاه و توقف همکاری مشترک موسسات به چشم می‌خورد.

در بخش اجتماعی-فرهنگی، کاهش علاقه دانشجویان به علم‌آموزی، تاکید بر استفاده از زبان انگلیسی، مشکلات تعامل چهره به چهره و اجبار به استفاده از فضای مجازی، در آموزش عالی در بحران‌های مشابه می‌تواند مساله ساز باشد. در نگاهی کلان‌تر، بسته شدن مرزها، رکود در تحرک دانشجویی، درگیر شدن آموزش عالی با روابط سیاسی کشورها، می‌تواند در بحران‌های مشابه، آینده آموزش عالی را در سطح جهانی-منطقه‌ای درگیر سازد.

بخش دوم: فرصت‌ها

در بخش فرصت‌ها، پس از کدگذاری باز، در مجموع با ۷۹ کد باز تکراری مواجه بودیم که پس از حذف تکرارها، در نهایت ٦٤ کد باز برای فرصت‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی، شناسایی شد. با مرور بیشتر و عمیق‌تر کار، در ادامه این کدها در ۱۳ کد محوری قرار گرفتند و در نهایت، نتیجه‌ی کار در ۵ کد انتخابی خلاصه شد.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

جدول ٤ : فرصت‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران کرونا

	کد باز: در مجموع ٦٤ کد	کد محوری: در مجموع ۱۳ کد	کد انتخابی: در مجموع ۵ کد
فرصت‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران کرونا	۳کد	کاهش هزینه‌های آموزش	اقتصادی
	۸کد	همکاری فعال با سایر موسسات	
	٦کد	تسهیل آموزش عمومی برای همگان	
	۸کد	ارتقاء زیرساخت‌های آموزش مجازی	فناوری و زیرساخت‌ها
	٦کد	اجبار بر ارتقاء مهارت برای استفاده از فضای مجازی	
	٤کد	حمایت از آینده تحصیلی بهتر دانشجویان	آموزشی
	۱٦کد	ایجاد تحولات مثبت در نظام سیاست‌گذاری آموزش عالی	
	۲کد	ایجاد فرصتی برای کار تخصصی روی رشته‌های متناسب با زیست‌بوم	
	۲کد	ترغیب آموزش عالی به استفاده از آموزش هیبریدی	اجتماعی
	۳کد	ایجاد فرصتی برای تجربه سبک متفاوتی از زندگی	
	۱کد	جلب توجه مدیران به مباحث حریم خصوصی فضای مجازی	سازمانی و مدیریتی
	۳کد	شکل‌گیری نوع جدیدی از تعاملات بین اساتید و دانشجویان	
	۲کد	تهیه شیوه‌نامه برای مقابله با بحران مشابه	

در این پژوهش، با جمع‌آوری داده‌های مرتبط با فرصت‌های بین‌المللی شدن در دوران کرونا و مقایسه آنها با مقالات دیگر کشورها، نمایان می‌شود که بسیاری از کشورها با دیدگاه مشابه و سازگاری تقریباً یکسان نسبت به شرایط فعلی، از تجربه‌های گذشته بهره‌مند شده و در جهت بهبود آینده با گام‌های هوشمندانه‌تر حرکت می‌کنند.

همه‌گیری کرونا فرصت‌هایی را برای آموزش عالی در ایران فراهم کرد که می‌تواند با اتخاذ اقدامات مناسب، به بهبود کیفیت آموزش و افزایش دسترسی به آن منجر شود. این

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

فرصت‌ها در پنج بخش اقتصادی، فناوری-زیرساخت‌ها، آموزشی، اجتماعی و سازمانی و مدیریتی قابل دسته‌بندی هستند.

در بخش اقتصادی، آموزش مجازی می‌تواند به کاهش هزینه‌های آموزشی و علم آموزی برای دانشجویان و دانشگاه‌ها کمک کند. همچنین، همکاری فعال با سایر مؤسسات می‌تواند به افزایش منابع مالی و اعتباری آموزش عالی کمک نماید.

در بخش فناوری-زیرساخت‌ها ، آموزش مجازی می‌تواند به ارتقاء آموزش مجازی برای همگان و ایجاد فرصت‌های آموزشی برابر برای همه افراد، فارغ از شرایط جغرافیایی و اقتصادی، کمک کند. همچنین، همکاری با سایر مؤسسات می‌تواند به ایجاد فرصت‌های همکاری و مشارکت بین‌المللی برای دانشگاه‌های ایران منجر شود.

در بخش آموزشی، آموزش مجازی می‌تواند به حذف موانع رایج در آموزش برای همگان که از نتایج ایجاد و ارتقاء زیرساخت آموزش مجازی است اشاره کرد. البته، با کمک به آینده تحصیلی بهتر دانشجویان، و ایجاد تحولات مثبت در نظام سیاست‌گذاری آموزش عالی می‌تواند موثر باشد. همچنین، آموزش مجازی می‌تواند به ایجاد فرصتی برای کار تخصصی روی رشته‌های متناسب با زیست‌بوم و تحولات مثبت در بخش بین‌المللی شدن آموزش عالی منجر شود. در بخش اجتماعی؛ آموزش مجازی می‌تواند به شکل‌گیری نوع جدیدی از تعاملات بین اساتید و دانشجویان و ترغیب آموزش عالی به استفاده از آموزش هیبریدی منجر شود.

در بخش سازمانی و مدیریتی، آموزش مجازی می‌تواند به تهیه شیوه‌نامه برای مقابله با بحران‌های مشابه، جلب توجه مدیران به مباحث حریم خصوصی فضای مجازی،شکل‌گیری نوع جدیدی از تعاملات بین اساتید و دانشجویان، و ترغیب آموزش عالی به استفاده از آموزش هیبریدی کمک کند.

بخش سوم: راه‌کارها

در این بخش، پس از کدگذاری باز، در مجموع ۵۵ کد باز تکراری شناسایی شد، که پس از حذف تکرارها در نهایت، ٤۹ کد باز در مرحله ی اول برای راه‌کارها و پیشنهادهای بین‌المللی شدن آموزش عالی، شناسایی شد. با مرور بیشتر و عمیق‌تر کار، در ادامه این کدها در ۱۱ کد محوری قرار گرفتند و در نهایت، نتیجه‌ی کار در ٤ کد انتخابی خلاصه شد.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

جدول ۵ : راه‌کارها و پیشنهادات بین‌المللی شدن آموزش عالی در دوران کرونا

	کد باز: در مجموع ۴۹ کد	کد محوری: در مجموع ۱۱ کد	کد انتخابی: در مجموع ٤ کد
راه‌کارها و پیشنهادات بین‌المللی شدن آموزش عالی برای دوران پساکرونا	۲کد	تدارک تجهیزات مناسب برای آموزش هیبریدی	زیرساختی
	۱کد	تدوین شیوه‌نامه مناسب برای ارزیابی آموزش مجازی	
	۳کد	برگزاری دوره‌های مناسب به منظور تسهیل آموزش مجازی	آموزشی
	۲کد	تمرکز بر رشته‌های دارای مزیت رقابتی	
	۳کد	تداوم آموزش‌های هیبریدی در حوزه آموزش عالی	
	۱کد	تمرکز زدایی از دانشگاه‌ها	مدیریتی
	۱۰کد	مدیریت جهت‌دهی در فرآیند بین‌المللی سازی آموزش عالی	
	۹کد	تهیه‌ی شیوه‌نامه و ایجاد گروه مدیریت بحران برای مواجهه با شرایط خاص	
	٤کد	توسعه برندسازی در حوزه آموزش عالی	برندسازی و جذب دانشجویان بین‌المللی
	۹کد	توجه به نقاط ضعف در جذب دانشجویان بین‌المللی در ایران از ابتدا تا به امروز	
	۵کد	مدیریت روابط سیاسی در جهت بین‌المللی شدن آموزش عالی	

بنابراین راهکارهای پیشنهادی نیز در چهار بخش دسته بندی شده‌اند: در بخش زیرساختی، تدارک تجهیزات مناسب آموزش هیبریدی و تدوین شیوه نامه مناسب برای ارزیابی آموزش مجازی از موارد اساسی بوده و در بخش آموزشی نیز اثرات آن به صورت تداوم آموزش‌های هیبریدی در حوزه آموزش عالی و تمرکز بر رشته‌های دارای مزیت رقابتی نیز توجیه پذیرند. در بخش مدیریتی، مدیریت جهت‌دهی در فرآیند بین‌المللی سازی آموزش عالی و تهیه‌ی شیوه‌نامه و ایجاد کارگروه مدیریت بحران برای شرایط خاص از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. همچنین، تمرکززدایی دانشگاه‌ها از جمله اهداف مهم در این زمینه است.

در بخش برندسازی و جذب دانشجویان بین‌المللی، توجه به نقاط ضعف در جذب دانشجویان بین‌المللی در ایران و ضرورت توسعه برندسازی آموزش عالی قابل ذکر است.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

همچنین مدیریت روابط سیاسی در بین‌المللی‌شدن آموزش عالی از موارد کلانی است که نیازمند توجه جدی مسئولان در این حوزه است.

٤- بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش با دو دسته از چالش‌ها مواجه هستیم:
دسته اول، چالش‌هایی که مختص کشورهای کمتر توسعه یافته مانند ایران است؛
دسته دوم، چالش‌های سراسری و مشترک در اکثر نقاط جهان.
از چالش‌های دسته‌ی اول، می‌توان به ضعف زیر ساخت آموزش مجازی، ضعف در انتخاب سامانه‌ی مناسب برای آموزش مجازی، نقص در تجهیز دانشگاه‌ها به کلاس‌ها و آزمایشگاه‌های مجازی مناسب، وجود باگ و ایرادات زیاد در نرم‌افزارهای مورد استفاده نام برد که توسط تمامی مصاحبه شوندگان به آنها اشاره شد.
در بین چالش‌های دسته‌ی دوم، یکی از بزرگ‌ترین مشکلات ذکر شده؛ افت کیفیت یاددهی-یادگیری در آموزش صرفا مجازی است. این مشکلات شامل؛ عدم رضایت دانشجویان از محتوا و کیفیت آموزش‌های آنلاین، کاهش انگیزه و خود انگیختگی در کلاس‌های از راه دور، افت کیفیت در اموزش‌های مجازی و از راه دور، منفعت طلبی مجازی در دوران کرونا صرفا برای جذب شهریه، ناکافی بودن تدریس آنلاین برای بازگرداندن دانشجویان به کلاس‌ها در طولانی مدت، کاهش فعالیت‌های پژوهشی در حوزه آموزش عالی، مناسب نبودن بستر ارزیابی آموزش‌های آنلاین، عدم تجربه مهارت تحصیلی مناسب در آموزش از راه دور، تاثیر عوامل اجتماعی-عاطفی بر تدریس و یادگیری و البته از همه مهم‌تر، عدم اعتماد بازار کار به کیفیت آموزش مجازی است.
همه‌گیری کووید-۱۹ باعث اختلال در سیستم‌های آموزشی جهان شد و به نقل از بانک جهانی، یونسکو و یونیسف، این وضعیت را "بدترین بحران آموزشی تاریخ" نامیده‌اند. آموزش، تحقیق و خدمت به جامعه که ماموریت‌های اصلی آموزش‌عالی هستند، به طور قابل توجهی تحت تاثیر قرارگرفت و نیاز به پاسخ سریع از سوی همه ذینفعان داشت (craciun et al, 2022). همانطور که در نتایج این تحقیق نیز مشاهده می‌شود، بین‌المللی شدن آموزش عالی به شدت تحت تأثیر قرار گرفته است. ارتباط جهانی که بین‌المللی‌شدن را ترویج می‌کند ناگهان با اقداماتی برای مهار گسترش کووید-۱۹ در تعارض قرار گرفت. بنابراین، چالش‌هایی که همه‌گیری جهانی برای بین‌المللی شدن ایجاد کرده، هم گسترده و هم عمیق بوده است. سیستم‌ها و مؤسسات آموزش‌عالی در سراسر جهان تحت تأثیر این

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

چالش‌ها قرار گرفتند و به‌طور متفاوتی به آن‌ها پاسخ دادند، اما گرایش‌های مشترکی وجود دارد.

در مجموع چالش‌های زیر بسیار حائز اهمیت هستند: ضعف مسئولان در مدیریت بحران، ضعف مدیریت در عرصه بین‌المللی، عدم مدیریت در برند سازی آموزش عالی ایران، سیاست‌های کلان ناقص در بخش بین‌المللی، توجه به دانشجویان بین‌الملل فقط به عنوان یک ارزش افزوده و نه توجه به معیار علم در جذب آنها، نیاز به حذف تمرکزگرایی از رهبری دانشگاه‌ها و فراموش نکردن ماموریت‌های خاص هر دانشگاه بدون هضم شدن در سیستم آموزش عالی یکپارچه بین‌المللی از مواردی بودند که در بخش مدیریتی سیاست‌گذاری به آنها پرداخته شد.

در بخش فناوری و زیرساخت‌های آموزشی و محتوا و روش‌های آموزشی، ضعف زیر ساخت آموزش مجازی، ضعف استفاده از مهارت دیجیتال، نداشتن برنامه درسی مناسب آموزش مجازی، مناسب نبودن روش تدریس در آموزش آنلاین، ضعف مسئولان در کنترل آموزش‌های مجازی، ضعف در تربیت دانشجوی علاقه‌مند به علم آموزی، مشکلات نبود تعامل چهره به چهره در آموزش مجازی، اجبار به استفاده‌ی صرف از آموزش مجازی در دوران کرونا، نیاز به پلتفرم واحد با دانشگاه‌های جهان، تاکید بر یادگیری زبان انگلیسی و نگرانی از افت کیفیت، از جمله چالش‌ها بودند.

در سطح جهانی و منطقه‌ای اگر در آینده باز هم شاهد چنین بحران‌هایی باشیم، بسته شدن مرزها و توقف جریان همایش‌ها و کنفرانس‌ها برای پژوهشگران و رکود در تحرک دانشجویی می‌تواند چالش مهمی باشد که با تجربه گرفتن از دوران کرونا و توجه به دستاوردهای مهم این دوران، می‌توان در آینده با دید بهتری با مشکلات احتمالی حاصل از بحران‌های مشابه برخورد کرد. به بیان بهتر، نابرابری حاصل از دسترسی به امکانات آموزشی در ماه‌های نخست گسترش سراسری کرونا در شهرها و روستاهای کمتر برخوردار بسیار شایع بود. به مرور و با گسترش قرنطینه سراسری، بحران مالی اندک دانشجویان بین‌المللی پذیرفته شده در ایران نیز نمایان شد و به مرور زمان، با ادامه‌ی قرنطینه‌ها، اوضاع مالی و اقتصادی دانشگاه‌ها رو به وخامت بیشتری رفت. در بخش جهانی-منطقه‌ای، نظارت دولت بر فضای مجازی و تاثیرگذاری روابط بین کشورها بر بین‌المللی شدن آموزش عالی تاثیرات بالقوه‌ای داشت.

یکی از مهمترین نمودهای بین‌المللی شدن در یک سیستم مانند آموزش عالی، ایجاد شبکه‌هایی برای ارتباط مشترک و همکاری چند جانبه بین موسسات آموزشی در سراسر دنیا، بدون در نظر گرفتن مرزهای جغرافیایی است.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

در اروپا به نظر می‌رسد که همه‌گیری پیامدهای فوری بر اجرای استراتژی بین‌المللی‌شدن داشته و سبب ایجاد شکاف بین استراتژی در عمل و اجرا، بوده است (Craciun et al, 2022). از سوی دیگر، این بیماری به عنوان یک فرصت منحصر به فرد در حوزه آموزش عالی ظاهر شده است که منجر به دیجیتالی کردن سیستم آموزشی و بهبود همکاری و مشارکت در میان مؤسسات آموزش عالی گردیده است. تحولات کرونا در زمینه آموزش عالی، به ویژه در بخش بین‌المللی شدن، گسترده بوده و به سوی ایجاد شکل‌های جدیدی از همکاری‌های بین‌المللی حرکت کرده است. به عبارت دیگر، کرونا به عنوان یک موتور محرک، دانشگاه را به یک نهاد کارآمدتر و پویاتر تبدیل کرده و فرصتی فراهم آورده است تا اصلاحات آموزشی عمیق‌تری انجام شود و استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و فناوری‌های مدرن در فرآیند آموزش تقویت شود. در این راستا، آموزش عالی باید راه‌هایی را برای ایجاد حرکت مثبتی که از گسترش و بکارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات و به ویژه در زمینه بین‌المللی شدن آموزش عالی منشعب می‌شود، پیدا کند (Heng & sol, 2021). این امر بسیار حائز اهمیت است زیرا در ایران نیز، نه تنها به بهبود استاندارد و کیفیت آموزش عالی کمک می‌کند، بلکه ارتقاء آموزش دیجیتال نیز نقش مهمی در تجهیز نسل‌های آینده به دانش و مهارت‌های لازم برای رقابت و موفقیت در دنیای دیجیتال ایفا می‌کند.

پیشنهادهای سیاستی:

در مجموع، درس گرفتن از پاندمی کرونا چه در زمان حال و چه برای آینده با بروز رخدادهای ناگهانی، می‌تواند راه‌گشا و مفید باشد. با تبدیل چالش‌ها به فرصت‌ها، می‌توان برای آینده‌ی آموزش عالی، گام‌های مثبتی برداشت. کرونا دورانی طلایی برای آموزش عالی ایران بود؛ چه از حیث حضور در دنیای مجازی و ارتباطات و چه از حیث دسترسی به منابع و اطلاعات روز دنیا. کرونا توانست سرعت بین‌المللی شدن در ایران را برای ذی‌نفعان خود، تسریع کند. در ادامه پیشنهادهای سیاستی به شرح زیر ارائه می‌شود:

- توسعه آموزش هیبریدی: آموزش هیبریدی می‌تواند به بهبود دسترسی به آموزش عالی برای افراد در مناطق دورافتاده و کم‌برخوردار کمک کند. همچنین، می‌تواند به افزایش کیفیت آموزش به دلیل انعطاف‌پذیری بیشتر و امکان ارائه محتوای آموزشی متنوع‌تر کمک کند.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

- توجه به رشته‌های دارای مزیت رقابتی: دانشگاه‌ها باید به رشته‌هایی که دارای مزیت رقابتی در سطح ملی و بین‌المللی هستند، توجه ویژه داشته باشند. این امر می‌تواند به افزایش کیفیت آموزش و جذب دانشجویان بین‌المللی کمک کند.
- تدوین شیوه‌نامه‌ی برای شرایط بحران: آموزش عالی باید آمادگی لازم را برای مقابله با بحران‌های احتمالی داشته باشد. تدوین شیوه‌نامه‌های مناسب می‌تواند به دانشگاه‌ها کمک کند تا در شرایط بحران، آموزش را به بهترین شکل ممکن ادامه دهند.
- توجه به برندسازی دانشگاه‌های ایران: برندسازی دانشگاه‌ها می‌تواند به افزایش جذب دانشجویان و اساتید برتر کمک کند. دانشگاه‌ها باید برای معرفی خود به جامعه جهانی و برجسته‌سازی نقاط قوت خود تلاش کنند.
- تعامل سازنده با سایر کشورها: تعامل سازنده با سایر کشورها می‌تواند به گسترش همکاری‌های علمی و جذب دانشجویان بین‌المللی کمک کند. دانشگاه‌ها باید برای ایجاد روابط و همکاری‌های علمی با دانشگاه‌های سایر کشورها تلاش کنند.
- جذب دانشجویان بین‌المللی بر اساس معیارهای علمی: جذب دانشجویان بین‌المللی باید بر اساس معیارهای علمی انجام شود. این امر می‌تواند به حفظ کیفیت آموزش و جلوگیری از افت آن کمک کند.
- لزوم تدریس به زبان انگلیسی، در کلاس‌های شامل دانشجویان بین‌الملل: تدریس به زبان انگلیسی در کلاس‌های شامل دانشجویان بین‌الملل ضروری است. این امر می‌تواند به تسهیل ارتباط بین دانشجویان و اساتید و افزایش کیفیت آموزش کمک کند.
- توجه به وضعیت روانی و روحی اساتید در کلاس‌های مجازی: کلاس‌های مجازی می‌تواند فشار روانی زیادی را به اساتید وارد کند. دانشگاه‌ها باید برای کاهش این فشار و حمایت از اساتید در کلاس‌های مجازی تلاش کنند.
- تهیه اصول راهنما برای ارزیابی کلاس‌های مجازی و آزمون‌های آنها: تهیه اصول راهنما برای ارزیابی کلاس‌های مجازی و آزمون‌های آنها ضروری است. این امر می‌تواند به تضمین کیفیت آموزش در کلاس‌های مجازی کمک کند.
- توجه به یادگیری زبان انگلیسی و استفاده از آن در بین اساتید: یادگیری زبان انگلیسی و استفاده از آن در بین اساتید ضروری است. این امر می‌تواند به افزایش تعامل بین دانشگاه‌های ایران و دانشگاه‌های سایر کشورها کمک کند.
- توانمند سازی اساتید برای حضور در عرصه‌های بین‌المللی دانشگاهی: توانمند سازی اساتید برای حضور در عرصه‌های بین‌المللی دانشگاهی ضروری است. این امر می‌تواند به افزایش همکاری‌های علمی بین دانشگاه‌های ایران و دانشگاه‌های سایر کشورها کمک کند.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

منابع

- بهروزی فر، سپیده و سهرابی، منیره (۱٤۰۱). تحلیل مقالات مربوط به بین المللی شدن آموزش عالی در دوران پاندمی کرونا، در ایران و جهان. *چهاردهمین کنفرانس بین المللی روانشناسی،مشاوره و علوم تربیتی.*

https://civilica.com/doc/1572613

- بی ریا، سهیلا (۱٤۰۰). آموزش‌عالی در دوران کرونا در ایران و جهان. *فصلنامه آموزش علوم دریایی*، دوره۹، شماره۳ . https://civilica.com/doc/1548751

- تقی‌زاده، سعیده و حاجي، جمال و محمدی مهر، مژگان (۱۳۹۹). مطالعه تطبيقي چالش‌ها و فرصت‌های آموزش عالي در دوران پاندمي کرونا در ایران و جهان. *فصلنامه پرستار و پزشک در رزم*، سال ۸ .

- تمنايي‌فر، محمدرضا و نورمحمدي نجف آبادي، محمد (۱۳۹۳). بين‌المللي شدن آموزش عالي ايران. *ششمين کنفرانس بين‌المللي انجمن آموزش عالي ايران: توسعه آموزش عالي فرامرزي: فرصت‌ها و چالش‌ها.*

- صباغیان، زهرا و پورکاظمی، محمدحسین (۱۳۸۸). بررسی و مقایسه موفقیت تحصیلی دانشجویانی که از توالی رشته در دوره کارشناسی ارشد برخوردارند با دانشجویانی که فاقد توالی رشته‌اند. *مدیریت و برنامه ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۱(۲)، ۷-۲۱. SID. https://sid.ir/paper/217960/fa

- ملاعباسی، محمد (۱۳۹۹). "تاثیر کرونا بر آموزش عالی". *تارنمای پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام*، مشاهده شده در ۱٤۰۱/۱/۵. https://csr.ir/0000IY

- منیعی، رضا (۱٤۰۰) . بررسی روندهای بین‌المللی شدن در آموزش‌عالی. کتاب: بین‌المللی شدن آموزش‌عالی نگاهی نو، گام‌هایی تحول ساز، مهتاب پورآتشی و همکاران، *انتشارات موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی.*

- واعظی، مظفرالدین و قرونه، داود (۱۳۸۹). مدیریت سرمایه فکری سازمان، https://civilica.com/doc/1743889

– Arefi, M., Azizi, A. (2017). Feasibility of internationalization of state comprehensive universities in Tehran (case study of Shahid Beheshti University

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

and University of Tehran). *Strategic Studies of Public Policy (Strategic Studies of Globalization)*. Volume 8-Sh 26. P.14-63Beelen, J (2011). First Step in Internationalization at Home Education Global, 15, 59-67. [Persian]

- Alexandre, Diego Henrique., Stefano Barra Gazzola .(۲۰۲۱). *PERSPECTIVES FOR INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION AFTER THE COVID-19 PANDEMIC,* Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation .
- Altbach, Philip; Reisberg, Liz; Rumbley, Laura (2009). *Trends in Global Higher Education, Tracking an Academic Revolution*. Paris: UNESCO.
- Bengston, D.N., Kubik, G. H., & Bishop, P. C. (2012). *Strengthening environmental foresight: potential contributions of futures research*. Ecology and Society, 17.(۲)
- Brandenburg, U., H de Wit, E. Jones, and B. Leask. (2019). *Internationalization in higher education for society*. University World News . https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20190414195843914 .
- Craciun ,Daniela., Huang, Futao & de Wit ,Hans. (2022). *The state of higher education Internationalization after COVID*. https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20220516172709867
- de Wit, H., & Altbach, P. G. (2021). *Internationalization in higher education:* Global trends and recommendations for its future. Policy Reviews in Higher Education, 5(1), 28–46.
- Aguilar, Francis. J., *Scanning the Business Environment*, MacMillan Co., New York, 1967
- Hamidifar F, Yusoff K, Ebrahimi M. (2017). *Leadership and management in the internationalization of higher education*. Journal of Research and Planning in Higher Education, Vol.23, No.1, Pp. 49- 71. (In Persian)
- Heng, Kimkong & Sol, Koemhong. (2021). *COVID-19 and Cambodian Higher Education: Challenges and Opportunities*. © Cambodian Education Forum 2021. https://cefcambodia.com/books/

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

- Huang ,Futao. (2007). *Internationalization of Higher Education in the Era of Globalization*. Higher Education Management and policy. DOI/۱۰,۱۷۸۷ :hemp-v19-art3-en
- Knight, J .(1999). *Internationalization of higher education*. In J. Knight (Ed.) Quality of internationalization in higher education Paris, OECD. pp.13-18.
- Munadi, M. (2020). *Systematizing internationalization policy of higher education in State Islamic Universities*. International Journal of Higher Education, 9(6), 96-106. [Persian]
- OECD. (1999). *Quality and Internationalization in Higher Education*. https://doi.org/10.1787/9789264173361-en
- Rasikawati, Ira., Munyi Shea., Sarah Zhou., Athriyana Pattiwael., David Wicks., and Mina Sulastri. (2021). Sustaining Internationalization in Higher Education: Before and After the COVID-19 Pandemic. https://digitalcommons.usf.edu/m3publishing/vol4/iss2021/1
- Rüland, Dorothea. (2021). *Internationalization, Digitalization, and COVID: A German Perspective*, *International Higher Education*; number 106_Sp ring 2021. https://www.internationalhighereducation.net./
- Shahjahan, R. A., & Edwards, K. T. (2022). *Whiteness as futurity and globalization of higher education*. Higher Education, 83, 747–764.
- Tsuruta Yoko .(2003). *Globalization and the Recent Reforms in Japanese Higher Education, in Goodman R*., Phillips D. (Eds) *Can the Japanese Change Their Education System?* Oxford: Symposium Books .
- SPRI.Sharif (2018). *International mobility of students and graduates in Iran and the world*. Tehran: Sharif University of Technology. (In Persian)
- Tham, S. Y. (2013). *Internationalizing Higher Education In Malaysia: Government Policies and University's Response*. Journal of Studies in International Education, 17(5), 648-662.

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]

- YahiaMarzouk Y and Jin J (2022), The relationship between environmental scanning and organizational resilience :Roles of process innovation and environmental uncertainty .Front. Environ. Sci. 10:966474 .doi: 10.3389/fenvs.2022.966474
- Yukiko, Shimmi., Ota Hiroshi., and Hoshino Akinari. (2021). *Internationalization of Japanese Universities in the COVID-19 Era*, International Higher Education; NUMBER 107_Summer 2021.

پی‌نوشت:

1 Coil
2 QUEST (Quick Environmental Scanning Technique)

[Downloaded from jud.irphe.ac.ir on 2026-11-23]